

A MIKSZÁTHI HAGYOMÁNY A MAI MAGYAR SAJTÓ NYELVÉBEN

JASTRZĘBSKA JOLANTA

Magyarország a legutóbbi két évben olyan politikai, gazdasági és társadalmi változásokon ment át, amelyek mély hatást gyakoroltak a nyelvre is.

Minden társadalom sajátos nyelvet használ — J. A. Greimas kifejezését használva: szociolektust¹ —, amely e társadalomnak az értékrendszerét tükrözi. Így pl. a keleti-közép-európai országokon hatalmon levő egypárti rendszer révén a „párt” szó csupán egy, hol szocialistának, hol kommunisztának nevezett pártot jelentett, a „választás” és a „szavazás” fogalma pedig elvesztette eredeti jelentését. Mint ismeretes, ez az ideológiai háttér alapvetően befolyásolta a csoportnyelveket, az irodalmat és az irodalmi kritikát egyaránt.

A többpártrendszer és a parlamenti demokrácia kialakulása a nyelvhasználatban a következő jelenségeket eredményezte: bizonyos szavak és szókapcsolatok kiszorultak, új szavak honosodtak meg, ill. a létező, de többnyire pejoratív minősítésű² szavak átértelmeződtek. Rövid időn belül megtisztult a nyelv az 1948-tól agyonhasznált „szocialista”, „kommunista” jelzőktől, ill. más számtalan ideológiai töltésű szavaktól és többnyire idegen eredetű szavakkal (pl. állami paternalizmus, menedzser állam, szubvencionál, ld. Magyar Nemzet 1989. december. 12., 5.1.) gazdagodott. Ezek a szavak, ill. szóalakulatok természetesen többé-kevésbé ismeretesek voltak, pl. a külföldi tudósítók írásaiból, akik kénytelenek voltak azelőtt is a tőkés országokban lezajló eseményekről értesíteni a magyar közönséget. Példaként szavak átértelmezésére vegyük a „jogállam”-ot: az ÉrtSz. szerint a „burzsoá államtudomány szóhasználatában” létező fogalom, amely most a módosított magyar alkotmány első mondatában szerepel.

A politikai rendszer megváltozása szükségszerűen másfajta nyelvet követelt³. A nyelv, ahhoz hogy az új valóságot leírja, három módon teremthet

¹ Definícióját ld. Greimas/Courtés 1979: 354–355. A szociolektusok leírásával, besorolásával, változásával különösen P. Zima foglalkozott, ld. Zima 1985, 1986.

² Mint ismeretes, a „burzsoá” jelzővel ellátott vagy a „kapitalista gazdasági rend”-hez tartozó fogalom negatív jelentésű volt; az ÉrtSz. gyakran ilyen magyarázattal látta el a címszavait, ld. pl. a „profit” szót.

³ A szociolektusok felváltása néha a két értékrendszer összeütközését eredményezi, ami akaratlanul humorosan hat, pl. amikor az ország egyik nevezetes kommunistája, Berecz János meglehetősen groteszk hatást keltően Istenhez folyamodik segítségért: „(...) ne adja az Isten, hogy eljőjön az a pillanat, hogy illegális pártként kelljen dolgoznunk.”

új szavakat és kifejezéseket: felhasználhat idegen nyelvi átvételeket, felújíthat a saját, régi, elavultnak vélt lexémákat és neologizmusokat hozhat létre.

Cikkünkben nem vállalkozhatunk az új szókincs számbavételére, hanem csupán egy jelenséggel kívánunk foglalkozni. Az alábbiakban az irodalmi hagyománynak a mai magyar sajtónyelvre gyakorolt hatását szeretnénk bemutatni, nevezetesen a mikszáthi hagyomány felelevenedését.

A magyar történelemben akadtak korszakok, amikor a többpárti parlament volt a társadalmi berendezkedésnek az alapja. E parlamentnek működését szellemes tollforgatóként, Mikszáth Kálmán örököltette meg, akinek írásai a mai napig élnek a művelt magyarok köztudatában. Mikszáth népszerűsége minden kétség nélkül hozzájárult ahhoz, hogy a *Magyar Nemzet*, már régebben elindította a *T. Ház* c. rovatot, amely most különösen aktuálisnak bizonyult. Ti. Mikszáth írásai igazi kincsesbánya egy olyan parlamentnek a leírására, amely ténylegesen működik és vitatkozik, ahol eltérő vélemények hangzanak el és ahol egyéniségek jelennek meg.

Nyilvánvaló, hogy az egypárti rendszer keretében Mikszáth stílusának utánzása meglehetősen korlátozott volt, és tulajdonképpen abból állt, hogy a rovat szerkesztői egypár Mikszáthra jellemző kifejezést vettek át (*a Tisztelt Ház, honatyá*), egypár archaizmust használtak (*istápolni, voksolás*), néha pedig egy kis anekdotát is beleszórtak a cikkükbe. Az említett rovat csak az országgyűlés üléseivel kapcsolatosan szokott megjelenni és mivel a magyar parlament évente csupán négyszer ült össze, így a *T. Ház* pl. az 1987-ben csak nyolcszor jelent meg. (Az 1990 első felében pedig tizenhatszor.)

Az 1989-től kezdve pedig a politikai változások megújították a rovatot is, amely ezáltal is sokkal szellemesebbé vált, mert lemondott az áhítatos hangvételtől, amellyel szokás volt a legmagasabb posztokon levő politikusok szereplését bemutatni. Különben a *Magyar Nemzet* több cikke, így a *Parlamenti összefoglaló* is, mintha átvette volna *A Tisztelt Ház* stílusát és szókincsét, *a Tisztelt Ház, a honatyák* és *a honfitársak* teljesen meghonosodtak a sajtónyelvben, komoly, tárgyilagos, első oldalon levő cikkek címeiben is szerepelhetnek. *A Tisztelt Ház*, néha csak *a Ház* felváltva szerepel *a Parlamente*l és *az Országgyűléss*el. Akadnak szójátékok és — igen ritkán — archaizmusok is, pl. *rögvest* (*Magyar Nemzet*, 1989. november 22., 1.1.). Az alábbi idézet *A T. Ház* c. rovatból való, egy Adyra való utalást és egy szójátékot tartalmaz:

„Maróthy László, amikor saját elbocsátó szép üzenetét fogalmazta, kis tálcan egy pohár ivóvizet kapott a teremőrtől. A vízügyek búcsúzó miniszterének vajon milyen víz jutott? Duzzasztott? Csúcsra járatott? Vagy egyszerűen csak tiszta?” (*Magyar Nemzet*, 1989. november 22.)

A sajtószabadság lehetővé tette a mikszáthi hagyományok folytatását az újságírói magatartást és stílust illetően. Ennek szellemében írta Szendrei Lőrinc „T. Mikszáth Úr!” c. cikkét (Magyar Nemzet 1990, március 13., 1. o.). A mikszáthi anekdota, szellemes, ironikus és a nagyságokat is kímélet nélkül bemutató stílus újra teret hódít:

„Nyári öltönyben ballagott kifelé a parlament épületéből Németh Miklós független képviselő. Igen, ő azonos a tegnapi kormányfővel. Megáll az őrség asztalánál. A katonák tisztelegtek.

— Fiúk, ilyen szép zöld filcet hol lehet venni? — fogta meg az asztal terítőjét. — Jó lenne a kártyázáshoz, most már arra is jut időm.” (Magyar Nemzet, 1990. május 25.)

Mikszáth utánzása természetesen igazi írói tehetséget igényel, amire a magyar irodalom történetében van példa: 1979-ben megjelent egy prófétiás ihletésű regény, amely összekeverve, idézve, utánozva és parodizálva bemutatta a két szociolektust: a marxista-leninistát és a mikszáthi fogantatású liberálisat. Esterházy Péter *Termelési regény* c. munkájára gondolunk⁴. Nyilvánvaló, hogy az újságírók hasonló utánzására, ill. paródiára nem is vállalkozhatnak, a legtöbb cikk szókincsében alig lehet találni Mikszáthéival összecsengő szavakat, a leírásokat (*páholy, a hírlapírói karzat, a szójátékra alkalmas bársonyszék*) és az idegen eredetű szavakat (*purparlé, obstrukciós, degradál*) leszámítva. Az utóbbiaknak a kedvelése szembetűnő. Mikszáth utánzása leginkább abban áll, hogy a sajtónyelv átvette ironikus, szellemes hangvételt. Tartalmi egyezések pedig a mikszáthi korban működő és a mostani parlament között levő hasonlóságokból erednek. Végezetül azt mondhatjuk, hogy a mikszáthi stílushagyomány újjáéledése a mai magyar sajtó nyelvében néhány felszínes jelenségre korlátozódik, amit a nagy író kora és a napjaink közti különbségek indokolnak is.

Bibliográfia

- Greimas, Algirdas Julien – Courtés, Joseph 1979: *Sémiotique. Dictionnaire raisonné de la théorie du langage*. I. Paris: Hachette.
- Jastrzębska, Jolanta 1989: *Personnages tragiques et grotesques dans la littérature hongroise contemporaine*. Amsterdam–Atlanta: Rodopi.
- Zima, V. Pierre 1985: *Manuel de sociocritique*. Paris: Picard.
- Zima, V. Pierre 1986: *Pour une sémiotique sociocritique*. – *Revue des Sciences Humaines* LXXII: 201, 21–34.

⁴ E két szociolektus szemiotikai elemzését, nevezetesen a Mikszáth teremtette változatot, ld. Jastrzębska 1989: 135–149.